

ПОЛІФОНІЧНІСТЬ ПРОЗИ ТОНІ МОРРИСОН

У статті здійснено аналіз прози Тоні Моррісон і проєкцією на її поліфонічність. При цьому увиразнена роль елементів музичного фольклору у художньому тексті. Встановлено, що музика як засіб експресивності посідає особливе місце у творчості афро-американської письменниці. Для мисткині мотиви афро-американського фольклору – самобутнє джерело нарації. Музика та пісенність в її прозових полотнах виступають засобами духовного зцілення та передачі історичного досвіду.

Роль фольклору у художній літературі набула широкого вивчення у сучасному літературознавстві. Художня творчість афро-американських письменників, зокрема Тоні Моррісон, містить фольклорний та етнографічний аспекти, що несуть у собі загальногуманітарний зміст. У літературних творах фольклорні елементи вдало komponуються з іншими художніми засобами, утворюючи нерозривну єдність, а відтак і поліфонію художнього світу. Елементи фольклору у творі набувають функцій експресивності і, таким чином, призводять до змін в образно-емоційному сприйманні текстових полотен, що і обумовлює актуальність дослідження.

Органічний зв'язок між музикою та літературою у творчості афро-американських авторів став поштовхом для появи низки ґрунтовних досліджень. Так, Кімберлі Бенстон в есе "Пізній Колтрейн: перепапам'ятовування Орфея" ("Late Coltrane: A Re-Membering of Orpheus", 1977) аргументовано підкреслив: витоки мови чорношкірих – у музиці; вона наповнена нею [1: 416]. Йдеться про те, що до набуття дівості якісно інших суспільно-історичних умов у другій половині ХХ ст. афро-американці виражали свій травматичний життєвий досвід, передусім, засобами мистецтва, музики. Прозові полотна Тоні Моррісон – не виняток, адже вони пронизані елементами музичного фольклору на структурному та емоційному рівнях [2: 59]. Це надає її творчості особливого змістового колориту [3: 71]. Тому її проза постає одним із вагомих чинників, що сприяли збереженню і примноженню виявів історичної пам'яті [3: 67]. Примітно, що у своєму програмному есе "Пам'ять, творчість та письмо" ("Memory, Creation, and Writing", 1984) авторка вбачає у музиці чорношкірих дзеркало їхніх естетичних устремлень загалом і основу власних творчих пошуків – зокрема: "If my work is to faithfully reflect the aesthetic tradition of Afro-American culture, it must make conscious use of the characteristics of its art forms and translate them into print" [4: 389] / "Якщо мета моєї праці полягає у відвертому віддзеркаленні естетичних традицій афро-американської культури, то це повинно спричинити свідоме використання ознак форм такого мистецтва, а відтак – переносити їх на письмо".

Ці слова відображають специфіку літературного підходу Тоні Моррісон до втілення афро-американського досвіду з усіма його культурними особливостями. У цьому плані мисткиня використовує елементи джазу як наративну та експресивну стратегію. Це натуралістично відображає становище чорношкірих за часів рабовласництва. Як показав аналіз, джазове мистецтво – явище історичне, естетичне, соціальне [5: 1]. Характерними складовими джазу є поліритмія, взаємодія, "перегукування" виконавців та інструментів ("питання-відповідь"). Першорядна роль відводиться тут ритму та імпровізації [5: 12; 6: 24–25]. Джаз як невербальний художній метод став засобом вираження історичного досвіду та особистої ідентичності чорношкірих американців. Звуковий світ тексту збудований за принципом еволюції від зовнішньо стихійної форми буття до пісенної, від несловесної до словесної [7: 167].

Тоні Моррісон, будучи чорношкірою американською письменницею, використовувала музичність та пісенність як засоби експресивного вираження психічних станів афро-американців. Завдяки джазу реалізувалася експресія "невимовного" ("unspeakable") [8: 199], тобто тих відчуттів, які неможливо передати словами. З іншого боку, вони повинні бути матеріалізовані задля переємності традицій. Таким чином, джаз постає засобом відображення колективної пам'яті афро-американського народу [9: 57]. А слова – привілеція світу білих імперіалістів, зокрема шкільного вчителя (рабовласника) з роману "Улюблена" ("Beloved", 1987). Примітний факт: за цей твір мисткиня була удостоєна Нобелівської премії (1993) у галузі літератури за відродження афро-американського фольклору й міфології та записів усної народної творчості з метою їхнього збереження [2: 59]. Він використовував їх для псевдологічного аналізу людських та тваринних характеристик рабів. Тоні Моррісон привертає увагу читача до дискурсу білих імперіалістів, що визначав англійську мову, власне, як расистську. Так, один з протагоністів роману "Улюблена" Пол Ді разом з іншими рабами на залізниці у Джорджії виспівували музичні біти, щоб поділитися болем один з одним. Працівники змушені перекучувати слова, щоб вони були незрозумілі наглядчачам. Адже відкритий протест означав швидку і гарантовану смерть.

Текст мовою оригіналу:

"They sang it out and beat it up, garbling the words so they could not be understood; tricking the words so their syllables yielded up other meaning. They sang the women they knew; the children they had been; the animals they had tamed themselves or seen others tame. They sang of bosses and masters and misses; of mules and dogs and the shamelessness of life. They sang lovingly of graveyards and sisters long gone" [8: 108].

Текст мовою мети:

"Вони виспівували і вибивали ритм, змінюючи слова так, щоб вони були незрозумілими; перекручуючи слова так, щоб їхні склади утворювали інші значення. Вони співали про жінок, яких знали; про дітей, якими були; про тварин, яких вони самі приручали, або бачили, як їх приручають інші. Вони співали про начальників і господарів, і господинь; про волів і псів, і безсоромність життя. Вони з любов'ю співали про кладовища і давно померлих сестер" (переклад – Л. У.).

У такий спосіб невільники могли спілкуватися і висловлювати почуття. Перебуваючи у відчаї, вони однаково тепло оспівують кладовища і своїх померлих сестер. Мисткиня ставить в один синонімічний ряд такі цінності, що дозволяє читачеві усвідомити і відчути той стан чорношкірої людини, який визначає межу їхніх мрій – кладовище. Таким чином, пісенність стає єдиною формою протесту та вільного спілкування.

На протигагу Полу Ді, який є користувачем співу як засобу пасивного протесту, Бебі Сагз зневажає будь-які форми насилля і пропонує застосовувати музику для душевного зцілення суспільства. Вона закликає співгромадян відшукати в собі любов і випромінювати її іншим.

Текст мовою оригіналу:

"Saying no more, she stood up then and danced with her twisted hip the rest of what her heart had to say while the others opened their mouths and gave her the music. Long notes held until the four-part harmony was perfect enough for their deeply loved flesh" [8: 89].

Текст мовою мети:

"Не кажучи більше нічого, вона встала і почала витанцьовувати стегнами твіст – решту того, що повинно було сказати її серце, поки інші, відкривши роти, створювали для неї музику. Довгі ноти тривали, поки гармонія з чотирьох партій не стала достатньо вдалою для їхньої глибоко люблячої плоти" (переклад – Л. У.).

Таке позитивне світобачення після важких років у рабстві, коли Бебі Сагз втрачала дітей і зазнавала жорстоких знущань від рабовласників, та глибокі релігійні вірування допомогли жінці відновити свій душевний стан.

У романі "Улюблена" музика здатна об'єднати суспільство. Героями цього прозового твору виконується велика кількість пісень. Музика допомагає Полу Ді пережити травму вимушеного мовчання. Сіксо, чоловік Сети, використовує музику як метод активного протесту проти тих, хто знущався над ним і його сім'єю (це стало причиною його загибелі від рук невдоволених рабовласників). Для Бебі Сагз вона є засобом зцілення суспільства. Тоні Моррісон представляє у музиці історичний контекст. Це нагадує читачеві, що її проза – не просто змістовна розповідь, але й адаптація справжніх життєвих реалій.

Промовистим втіленням літературного джазу у творчості Тоні Моррісон є текстова структура роману "Джаз" ("Jazz", 1992). Твір подає читачеві оригінальний образ Нью-Йорка початку ХХ ст. Місто над Гудзоном пов'язало покривдені долі своїх героїв. Кожний з них представляє на сторінках роману свою сольну оповідь. Тільки поєднавши ці окремі історії, реципієнт отримує загальну картину розвитку подій. Наратив кількох оповідачів створює при цьому певну джазову поліфонію. Авторка наголошує на дії межових ситуацій, коли "Я-особа", потрапивши в тенета міського життя, не в змозі вирватись із нього безслідно для внутрішнього стану героя. Процес особистісної руйнації постає символічним виразом втрати автентичності афро-американським населенням [3: 74].

Текст мовою оригіналу:

"Take my word for it, he is bound to the track. It pulls him like a needle through the groove of a Bluebird record. Round and round about the town. That's the way the City spins you. Makes you do what it wants, go where the laid-out roads say to. ... You can't get off the track a City lays for you" [10: 120].

Текст мовою мети:

"Кажу ж вам, він прив'язаний до доріжки. Це штовхає його, як голку, вздовж жолобка платівки Блудьб'орд. Околяса навколо Міста. Ось так Місто тягне вас у свій вир. Примушує вас робити те, що воно хоче, йти туди, куди ведуть протоптані доріжки. ... Ви не можете зійти з доріжки, що проклало для вас Місто" (переклад – Л. У.).

Джазова платівка постає метафорою для зображення певного способу міського життя та його диктатури, кругових обертів по обмеженій траєкторії. Ставши на певну "доріжку" ("track"), людині складно зійти з неї; вона продовжує кружляти у колі своїх переживань. Такі тенета виявляються сильнішими за волю людини. Єдине, що залишається, – це обрати правильну "доріжку".

Особливий ритм життя міста перегукується з джазовими ритмами. Джаз стає символом міста, нового життя. Таким він є і для Джо та Вайолет – головних героїв роману. Вони – молоде подружжя, яке

переїхало з Вірджинії до Нью-Йорка зі сподіваннями віднайти кращу долю. Але мегаполіс, сповнений спокус, безповоротно спотворюється. Джо зраджує дружині з молодою дівчиною Доркас, яку сам і вбиває з ревності. Вайолет, прийшовши на похорон коханки Джо, вчиняє спробу понівечити її обличчя. Отже, духовність, властива афро-американцям, нівелюється обома героями під впливом жаги до матеріальних благ і насолоди. За слушним спостереженням Івана Зимомря, "контраст між жаданим гармонійним існуванням і наявним дисгармонійним світом породжує у процесі самопізнання реальні емоційні злами у свідомості "Я-особи" [3: 80].

Варто підкреслити: Тоні Моррісон не пропонує реципієнтові кінцівку роману з логічним завершенням. Письменниця залишає простір читачеві для того, щоб він мав змогу самостійно домислити ймовірну розв'язку. Цим самим реципієнт приєднується до поліфонічності оповідачів.

Національне мистецтво, за аргументованим твердженням Я. Поліщука, здатне загоювати травматичний досвід народу [11: 5]. У цьому сенсі художньо відтворені життєві перипетії Тоні Моррісон відіграють роль певної терапії. Вона створює своєрідний культурний міф, який можна трактувати на рівні складової національної сутності та особистої самосвідомості. Література та музика постають взаємовпливаючими чинниками [12: 173]. Таким чином, знелюднення чорношкірих у свідомості білих людей, пригнічення мовою білих імперіалістів стали результатом відповідної реакції тих, кому невільно було висловлюватись за часів рабства. Це урізноманітнює мовлення теперішнього та попереднього контингенту чорношкірих американців. Для письменниці мова, що лібералізує, є протилежною дискурсу приниження та примушення [13: 5]. Будучи символічним втіленням паралелей між життєвими ситуаціями чорношкірих американців та структурою їхніх музичних творів, джазове мистецтво є засобом передачі суспільного досвіду для наступних поколінь та сприяє загоєнню душевних ран [14: 168]. Тоні Моррісон оповідає про життєві перипетії афро-американців, використовуючи елементи усної народної творчості, що розкривають поліфонічність її творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Benston W. K. Late Coltrane : A Re-membering of Orpheus / Kimberly W. Benston // *The Massachusetts Review* 18. – Illinois University Press, 1979. – № 4. – P. 413–424.
2. Butler-Evans E. Race, Gender, and Desire : Narrative Strategies in the Fiction of Toni Cade Bambara, Toni Morrison, and Alice Walker / Elliott Butler-Evans. – Philadelphia : Temple University Press, 1989. – 232 p.
3. Зимомря І. М. Австрійська мала проза ХХ століття : художня світобудова : [монографія] / Іван Миколайович Зимомря ; [наук. ред. Р. Т. Гром'як]. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. – 396 с.
4. Morrison T. Memory, Creation and Writing / Toni Morrison. – N.Y. : Thought, 1984. – V. 59. – № 235. – P. 385–390.
5. Колліер Дж. Л. Становлення джаза / Джеймс Лінкольн Колліер. – М. : Свінг, 2001. – 468 с.
6. Полянський В. Стилістика раннього джазу / В'ячеслав Полянський. – К. : [б. и.], 2004. – 116 с.
7. Астаф'єв О. Лірика української еміграції : еволюція стильових систем : [монографія] / Олександр Астаф'єв. – Київ : Смолоскип, 1998. – 313 с.
8. Morrison T. *Beloved* / Toni Morrison. – New York : Penguin, 1987. – 324 p.
9. Reed R. R. The Restorative Power of Sound : a Case of Communal Catharsis in Toni Morrison's *Beloved* / Roxanne R. Reed // *Journal of Feminist Studies in Religion*. – New York : Indiana University Press, 2007. – Vol. 23. – № 1. – P. 55–71.
10. Morrison T. *Jazz* / Toni Morrison. – New York : Plume, 1992. – 230 p.
11. Поліщук Я. О. Ревізії пам'яті : літературна критика / Ярослав Олександрович Поліщук. – Луцьк : ПВД "Твердиня", 2011. – 216 с.
12. Барінова Е. Перевод новеллы Томаса Манна "Смерть в Венеции" на язык других искусств / Е. Барінова // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – Київ : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2010. – Вип. 16. – С. 173–175.
13. Hipp J. Dictionary of Literary Biography : Yearbook 1993 / James Hipp. – New York : Random, 1993. – 320 p.
14. Simawe S. A. *Black Orpheus : Music in African American Fiction from the Harlem Renaissance to Toni Morrison* / Saadi A. Simawe. – New York : Garland Publishing, Inc., 2000. – 275 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Benston W. K. Late Coltrane : A Re-membering of Orpheus / Kimberly W. Benston // *The Massachusetts Review* 18. – Illinois University Press, 1979. – № 4. – P. 413–424.
2. Butler-Evans E. Race, Gender, and Desire : Narrative Strategies in the Fiction of Toni Cade Bambara, Toni Morrison, and Alice Walker / Elliott Butler-Evans. – Philadelphia : Temple University Press, 1989. – 232 p.
3. Zymomyra I. M. Avstrii'ska mala proza XX stolittia : khudozhnia svitobudova [Austrian Small Prose of the XX Century : Art Universe] : [monografiia] / I. M. Zymomyra ; [nauk. red. R. T. Gromyak]. – Drohobych-Ternopil' : Posvit, 2011. – 396 s.
4. Morrison T. Memory, Creation and Writing / Toni Morrison. – N. Y. : Thought, 1984. – V. 59. – № 235. – P. 385–390.
5. Collier J. L. Stanovleniye dzaza [The Making of Jazz] / J. L. Collier. – M. : Sving, 2001. – 468 s.
6. Polians'kyi V. Stylistyka rannyyogo dzazu [Early Jazz Stylistics] / V. Polians'kyi. – K. : [b. i.], 2004. – 116 s.
7. Astaf'ev O. Liryka ukrains'koi emigratsii : evoliutsiia styliovyykh system [Lyrics of the Ukrainian Emigration : the Evolution of Style Systems] : [monografiia] / O. Astaf'ev. – Kyiv : Smoloskyp, 1998. – 313 s.
8. Morrison T. *Beloved* / Toni Morrison. – New York : Penguin, 1987. – 324 p.

9. Reed R. R. The Restorative Power of Sound : a Case of Communal Catharsis in Toni Morrison's *Beloved* / Roxanne R. Reed // *Journal of Feminist Studies in Religion*. – New York : Indiana University Press, 2007. – Vol. 23. – № 1. – P. 55–71.
10. Morrison T. *Jazz* / Toni Morrison. – New York : Plume, 1992. – 230 p.
11. Polishchuk Ya. O. Revizii pam'ati : literaturna krytyka [Revisions of Memory : Literary Criticism] / Ya. O. Polishchuk. – Luts'k : PVD "Tverdynia", 2011. – 216 s.
12. Barinova Ye. Perevod novelly Tomassa Manna "Smert' v Venetsii" na yazyki drugikh iskusstv [Translation of Thomas Mann's Novel "Death in Venice" into Languages of Other Arts] / Ye. Barinova // *Literaturoznavchi obril. Pratsi molodykh uchenykh* [Literary Horizons. Works of Young Scientists] / Ye. Barinova. – Kyiv : Instytut literatury im. T. G. Shevchenka NAN Ukrainy, 2010. – Vyp. 16. – S. 173–175.
13. Hipp J. *Dictionary of Literary Biography : Yearbook 1993* / James Hipp. – New York : Random, 1993. – 320 p.
14. Simawe S. A. *Black Orpheus : Music in African American Fiction from the Harlem Renaissance to Toni Morrison* / Saadi A. Simawe. – New York : Garland Publishing, Inc., 2000. – 275 p.

Матеріал надійшов до редакції 16.05. 2013 р.

Углей Л. В. Полифоничность прозы Тони Моррисон.

В статье сделан анализ прозы Тони Моррисон с проекцией на ее полифоничность. При этом подчеркнута роль элементов музыкального фольклора в художественном тексте. Установлено, что музыка как средство экспрессивности занимает особое место в творчестве афро-американской писательницы. Для нее мотивы афро-американского фольклора – самобытный источник наррации. Музыка и песни в ее прозаических полотнах выступают средствами духовного исцеления и передачи исторического опыта.

Uhlyay L. V. Polyphony of Toni Morrison's Prose.

The article deals with the analysis on Toni Morrison's fiction with the projection on its polyphony. At the same time the role of folk music elements in her fiction was intensified. It was defined that music as a means of expressiveness plays an important role in writing of the Afro-American novelist. For the authoress the motives of the African-American folklore are the original source of the narration. Music and songs in her prose samples serve for the spiritual healing and transferring the historical experience.